

Luffoto af fæstningen med den perfekte stjerneform klart synlig. I bastionen ud for den gulmalede kommandantbolig, med flagstang er salutbatteriet.

Vardøhus Fæstning og Christian IV

Af John Sjöberg

Norges østligste & nordligste fæstning Vardøhus har en unik beliggenhed på en ø i Barenshavet. Den eneste fæstning i arktisk klima. Byen Vardø ligger på Vardøya og har en undersøisk tunnel til fastlandet. Fiskeri & forædling har altid været byens existensgrundlag. Da den tyske hær i 1944 - 45 var på tilbagetog på Ishavsfronten, beordrede Hitler sin øverstkommanderende på stedet general Lothar Rendulic at ødelægge alt i Nordnorge samt tvangsevakuere befolkningen. Han parerede ordre ret bogstaveligt; man skal i dag gå langt for at se gamle huse nord for Lyngenfjorden.

Den nuværende fæstning er nr. 3 i rækken. 1. fæstning blev bygget under Håkon 5. Magnusson, omtrent samtidig med Akershus i Oslo & Båhus i Sverige. I 1307 blev den første kirke i Finmarken bygget, hvilket fortæller om byens vigtige placering.

Fæstningen skulle være et værn mod

den russiske expansion omkr. 1300, som truede pelsjagten på Kola.

Fæstning nr. 2 "Slottet"

"Slottet" blev bygget mellem 1440 og 60. Den havde omtrent samme funktion som middelalderborgen, men fungerede også som opkrævning af told, da

svensk expansion i Østersøområdet bevirkede, at handlen med Rusland gik i nordlig retning forbi Vardøhus. Kongens bedste indtægtskilde var Øresundstolden, den aftog, og tabet kompenseredes ved at kræve told af alle skibe, som passerede Vardø mod Rusland.

Der findes mange tegninger af "Slottet", men ellers er der intet tilbage af de 2 tidligere bygningsværker.

Et dystert kapitel i "Slottet"s historie er hexebrændingerne. Vardø havde i forhold til befolkningstallet under Christian IV's regering Europa-rekord i afbrænding af hexe. I 1600-tallet blev 80 kvinder & 3 mænd brændt som trolddomsfolk. Forinden blev de holdt fanget & forhørt på fæstningen. De meget hårde straffe skyldes, at hexeri blev opfattet som en forbrydelse mod Gud, og her fandt man hjemmel i biblen. I 2. Mosebog, kap.22.17 skrives: Du må ikke lade en troldkvinde leve. At det

så yderligere var døden på bålet, kan læses i Jesu ord til apostlene i Johannes Evangeliet kap.15,vers 6. om det sande vintræ: Den, der ikke bliver i mig, kastes væk som en gren og visner; man sanker dem sammen og kaster dem i ilden, og de bliver brændt. Næsten tilsvarende kan læses i Mathæus Kap 7.20.

Efter Koldinghuske Reces 1558 måtte tortur først anvendes, efter at dødsdom var afsagt, men nogen sikkerhed for aftungne tilståelser foreligger der vist ikke. Hvis alt glippede, havde man endelig i trolddomssager den mulighed at lade Vorherre afgøre skyldsspørgsmålet ved en vandprøve. Den formentlige hex fik ankler & håndled snøret sammen og smidt i Barentshavet. (I beretninger fra Ribe brugte man Ribe-Å.) Flød hun, var hun i ledtog med den Onde, fordi Guds rene vand stødte hende fra sig. Sank hun (og druknede) var hun uskyldig. Døden var uundgåelig; de, der flød, blev brændt.

Christian IV. kom til Vardøhus

Den 17. april 1599 sejlede fregatten "Victor" gennem Øresund med kurs mod Norge. Øverstbefalende var kaptajn Christian Frederiksen – alias Christian IV. Kongen ønskede at rejse in cognito, og det var på det strengeste forbudt at kalde ham Hans Majestæt. 14. maj ankom "Victor" & 7 andre orlovsskibe til Vardø. Kongen havde selv valgt sine skibe, alle sødygtige med kraftigt artilleri; alene "Victor" repræsenterede en ildkraft på 44 kanoner. Der er næppe tvivl om, at kongen havde begreb om nautik. Allerede som skoledreng manøvrerede han rundt i en jolle på Skanderborg sø, og i 1587 lod faderen, Frederik II et orlogskib rigge til, så han kunne få indblik i skibets indretning. Interessen herfor forlod ham aldrig. Både tidlig og silde besøgte han Bremerholm, flådens værft. Også kongens talrige breve er spækket med maritime udtryk. Ortografi fandtes ikke, man skrev nogenlunde, som man talte; sproget i brevene har f.eks. en tydelig sjællandsk dialekt. Desuden havde majestæten en meget smuk og læselig håndskrift.

Ombord befandt sig adelsmanden Sigvert Grubbe & sekretæren Jonas Caritius, der begge førte detaljerede dagbøger over rejsen. Disse optegnelser er en uvurderlig kilde til Vardøs historie i 1600-tallet. Grubbe skriver bl.a.: Vardø er en by, hvis huse består af underjordiske huler & elendige fiskehytter. Den ufrugtbare jord giver dem fersk vand & usle boliger. Vi så ellers

Portbygningen med arrest og Christian VI's monogram.

Kort over Nordnorge med Vardøs beliggenhed.

den måde, de udførte fangst & tørring af fisk, og der var en rædselsfuld stank af fisk & tran, som gjorde det uudholdeligt at opholde sig her.

Da Christian IV. kom til Vardøhus, var "Slottet" allerede i en miserabel tilstand. Grubbe beretter, at "Slottet" var nøjagtigt kvadratisk, hver side 80 fod lang, omgivet af en mur, bygget af ubehandlet skiferblokke og suppleret med udfyldning af grus & jord, som er 4 alen tyk. På muren stod 4 jernkanoner. Indenfor muren står 3 træhuse samt

et bryggeri & bageri, bygget af ren jord. Pladsen er yderst simpel, men den har en skøn kilde, som forsyner hele flåden med vand. Den usleste fæstning nogen kunne se.

"Slottet"s tilstand var så sølle, at kongen ikke kunne overnatte. Indenfor "Slottet"s mure var der heller ingen luksus, og ifølge Jonas Caritius blev selskabet inviteret på et måltid på "Slottet", men traktementet var så tarveligt,

Fortsættes på næste side

Vardøhus Fæstning og Christian IV

Konge- og Dronningeporten flankeret af fæstningskanoner i raperter.

Fortsat fra forrige side

at selskabet hellere ville spise om bord.

Kort efter sejler eskadren videre østpå, hvor langt vides ikke sikkert. Den blev forsinket, da "Victor" ramte et undersøisk skær og måtte kølhalles. Reparationen varede 1 uges tid. Men på denne sørejse lykkedes det at beslaglægge flere engelske skibe, der drev ulovligt fiskeri. På tilbagevejen opbringes et nederlandsk skib. Der opstår en kort ildkamp, hvor den nederlandske kaptajn bliver dræbt. Om dette skriver Grubbe: 29. maj tilbage i Vardø. En hollandsk skipper, uheldigvis ihjelskudt, begravdes her. En af vore skibspræster, hr. Nils skulle efter kaptajnens befaling forrette begravelsen, men da han var dygtigt beskænket, brugte han kun få ord; han sagde nemlig: Hvor han er født, ved jeg ikke. Ligeså lidt som jeg ved, hvem hans forældre er. Hvordan han har levet, er mig heller ikke bekendt. Derimod ved jeg til punkt & prikke, hvordan han er død. Da I andre også ved god besked herom, behøver jeg ikke at udbrede mig vidtløftigt herom. Amen.

29. maj var Christian IV på et besøg "udi et lidet bondehus strax neden "Slottet". Her stødte den 173 cm. høje konge hovedet hårdt mod en af tagbjælkerne. Han skriver sit navnetræk på bjælken: ANNO 1599 29 MAJ ERAT HOC IN DOMO CHRISTIANUS IV REX DANICA ET NORWEGIA. (29.

maj 1599 var Christian IV konge af Danmark & Norge her i dette hus).

Denne bjælke "Kongestokken" bevares i dag som et relikvie på museet i den nuværende fæstning. Også den norske kongefamilie har fulgt traditionen og signeret den.

Kongens motiver for expeditionen til Vardø var ikke blot nysgerrighed for at lære de fjerneste områder & befolkningen at kende.

De politiske & territoriale konflikter om Nordkalotten var højaktuelle. Danmark/Norges forhold til tidens europæiske sømagter – England & Ne-

Gamle feltkanoner opstillet i fæstningens indre foran det hvidkalkede såkaldte slaveri/museum.

derlandene – samt nabolandene Sverige & Rusland, der begge førte en aggressiv & ekspansiv politik i det nordlige område, var af stor betydning.

Handelsfolk fra især England & Holland var på udkik efter alternative ruter til Rusland for at undgå den ret kostbare indblanding fra svenskere, polakker & tyskere (Hansforbundet) i Østersøen; og oveni kom så den absolut ikke billige øresundstold.

Da en engelsk polarexpedition i 1553

fandt Nordkapruten, begyndte englænderne, og senere hollænderne at sejle på de isfri havne fra Varangerfjorden langs Murmanskysten frem til Dvinas udløb. I takt med den stigende trafik i disse områder øgedes den russiske kolonisering af Kolahalvøen. Der blev bygget havne, anlagt byer, og ikke mindst klostre. I 1583 erklærede Zar Ivan IV, Groznyj (grusomme) Kola for sit arveland. Kongen var af den opfattelse, at hele Kola tilhørte Norge. Der blev sendt en delegation til Moskva, men konflikten fortsatte, og omkring 1618 - 20 var forholdet Danmark - Rusland anspændt, men så blandede Christian IV sig i 30-årskrigen, og lidt efter lidt blev tonen mere forsonlig mellem de 2 lande. Senere nød Danmark bl.a. godt af kornforsyninger fra Rusland via Arkhangelsk.

Konflikten med England

De talrige beslaglagte engelske skibe førte til konflikt mellem Dronning Elizabeth I. og Christian IV.

I januar 1600 protesterede dronningen og forlangte erstatning, men foreslog dog forhandling. Der blev forhandlet længe & mange gange, men uden resultat, og i 1602 var forbindelsen mellem England & Danmark så skrøbelig, at en krig var tæt på. Men så døde Elizabeth i 1603; hendes efterfølger James VI. var gift med Christian IV's næstældste søster Anna, så sagen blev ordnet i mindelighed.

Konflikten med Sverige

Efter en langvarig krig 1572 - 95 lykkedes det Sverige i 1581 at erobre de

Fæstningskanoner eller voldkanoner, som nordmændene kalder dem i raperter på slæder med frit skud over vandet.

vigtige havnebyer Regal & Narva, Ruslands vigtigste østersøhavne. Russerne var således lukket ude af Østersøen, og den eneste mulighed for handel med Vesteuropa lå i nord.

Sveriges politik dejede sig om at kanalisere Europas handel over havnene i Baltikum, d.v.s. forhindre sejlads over Norges nordligste kyst, og her havde svenskere & danskerne fælles interesse.

Ved fredstraktaten i 1595 viste det sig, at Rusland havde overdraget beskatningen af samerne til Sverige. Rapporten om svenske skattetogter & fremrykning mod kysten krævede dansk modtræk. Grunden til at Sverige var så ivrig med at kræve skat i Nordland & Finmarken var – så vidt Kong Christian så det - næppe indtægten fra den fattige landsdel, men ønsket om isfri havne til en flåde. Den svenske expansion, der truede de dansk/norske interesser i nord blev en tydelig skærpet rivalisering, som kulminerede

i Kalmarkrigen 1611 - 13, en krig som Danmark vandt. Ved freds aftalen i Knærød januar 1613 måtte Sverige afstå alle rettigheder over kystområderne i Nordnorge, og den svenske Kong Gustav II Adolf måtte stryge "De lappars i Nordlandens konung" i sin titel. Dermed blev kystsamernes beboelsesområder underlagt dansk suverænit. Til trods for gentagne nederlag i efterfølgende krige mod Sverige blev freds betingelserne, når det gjaldt de nordlige områder, aldrig ændret.

Christian IV. var den første norske konge, der besøgte Vardø; han aflagde mere end 30 besøg i Norge, mere end nogen anden dansk konge. Sejladsen til Nordnorge vakte opsigt i Europa. Orlovstogtet til Vardø skal forstås som en kamp om hegemoniet i Nord.

Norske historikere har fremhævet, at "Christian Kwart's" rejse sikrede Finmarken som norsk område. Hvis kongen for ca. 400 år siden ikke havde gennemført sit togt til Vardø, kunne Norges nordlige områder meget vel have været svensk – muligvis russisk territorium.

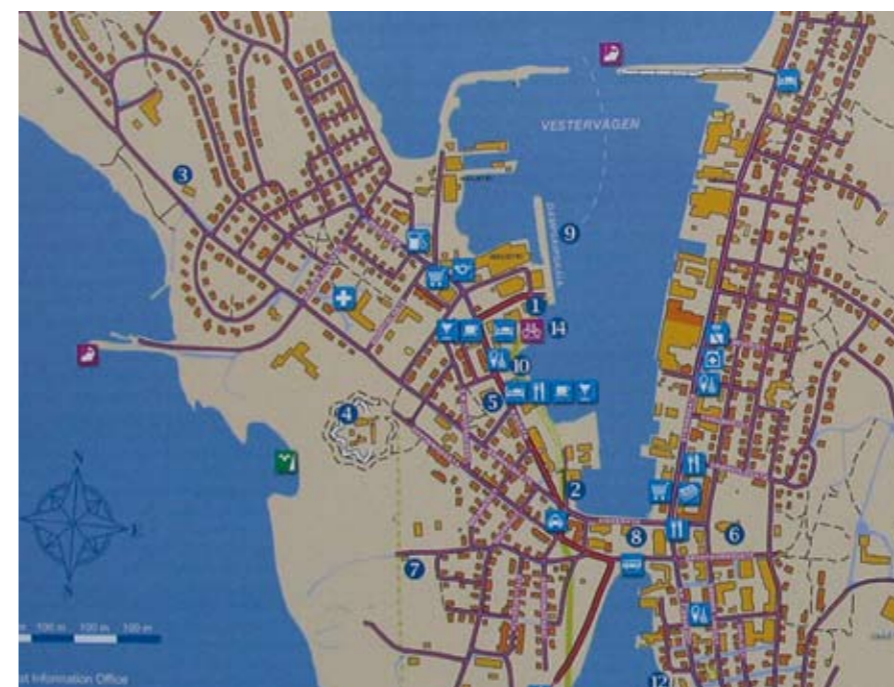
Problemet er også aktuelt i dag. I området nordvest for Hammerfest er der forekomst af olie & gas; til dato endnu ikke i Barentshavet

3. fæstning

Forfaldet af "Slottet" blev stadig værre, så 13. april 1733 approberede Kong Christian VI. tegningen til en ny fæstning ved Bussesundet, således at det var muligt at beherske alle 3 havne ved Vardø.

Dagens fæstning, formet som en 8-kantet stjerne repræsenterer international militær byggestil. Den blev udført af 90 menige soldater fra Bergen & Tronhjems garnisoner, og formentlig også en del slaver.

Bebyggelsen inden for skansen bestod

Kort over Vardø by med Vardøhusfæstningen placeret med nr. 4.

Fortsættes på næste side

Vardøhus Fæstning og Christian IV

Fortsættes på næste side

oprindelig af kommandantbolig, corps de garde, provianthus, bryggeri & bageri, krudthus & brønd

Krudthuset er det eneste af de oprindelige bygninger, som endnu står uforandret. Det arktiske klima er hårdt; alle de øvrige bygninger er enten mere eller mindre ombygget eller helt erstattet. De væsentligste ændringer fandt sted 1807 - 18. I den bygning, der kaldes "Slaveriet", er der nu museum. I slaveriet anbragtes forbrydere fra både Danmark & Norge. Der var 2 grupper: Ærlige & uærlige. Tyvene var de ærlige; mens voldsmænd & mordere var ærlige; sidste blev behandlet bedre.

Slaveriet ophørte i 1859. Fra 1860 - 1924 blev de såkaldte kronearbejdere indsat her. Det var mænd, som prøvede at snyde sig til ikke at vedkende sig et faderskab. De måtte arbejde for 1 krone om dagen. 50 øre til barnets mor, 50 øre til staten.

Endelig kunne man nævne arresten over porten, formentlig til soldater med forsømmelser i tjenesten. Her fik man valget mellem 3 døgn i mørk celle, eller 7 døgn i lys celle. I lys celle skulle tiden bruges til at studere biblen.

Omkostninger til vedligeholdelse af fæstningen var kostbare, og da man

anså den udenrigspolitiske situation for stabil, blev fæstningen nedlagt 1793, men genoprettet 1800.

29. februar 1808 i krigen mod England & Sverige plyndrede engelske skibe Hammerfest og satte kurs mod Vardø. Da skibene nærmede sig byen, åbnede fæstningen ild. Det havde angriberne ikke ventet; de stak af.

Under 2. Verdenskrig og den tyske besættelse af Norge blev Vardøhus Radio angrebet af et tysk fly den 4. juni 1940. Fæstningens ild beskadigede flyet og sårede flyets navigatør.

Det var desuden Vardøhus, der hævdede det norske flag længere end noget andet militært etablissement. Norge kapitulerede 10. juni 1940, først d. 9. november besatte tyskerne fæstningen og arresterede kommandanten. Fæstningen blev benyttet til forlægning af de nyanlagte kystbatterier på Vårbjerg & Skagen. (Nordkapruten er stadig aktuel).

25. august 1944 blev Vardø bombet af 50 - 60 russiske fly. Skaderne på byen var omfattende, men da tyskerne forlod byen, havde de så travlt, at ødelæggelserne blev ret beskedne. Fæstningen fik lov at stå, men bygningerne var i en miserabel tilstand.

Fra 1945 - 47 fungerede fæstningen som fængsel for landsforrædere. Her efter kom militæret tilbage.

Bortset fra de 2 ovennævnte episoder, har Vardøhus aldrig været i krig. Det er endda tvivlsomt, om fæstningen som militært anlæg nogensinde har haft nogen betydning. Men dens funktion som symbol for flagposten mod øst er vigtig.

Enestående sol-salut

I dag er der en kommandant og 4 - 5 menige på fæstningen. De hejser flaget, går brandvagt, saluterer, skovler sne, klipper græs & opkræver entré.

Flaget hejses hver dag, men som eneste salutpligtige afdeling i Nordnorge affyres salut 17. maj & 7. juni (grundlovsdag & ophævelsen af Unionen med Sverige) samt på alle kongehusets fødselsdage.

Helt enestående er sol-salutten på Vardøhus fæstning. Når solen, for første gang hvert år efter 2 måneders mørketid, kan ses over fæstningens vold, affyres 2 skud.

Så får alle skoleelever fri resten af dagen.

Litteratur

Hagen, Rune: Chr. IV's marineoprustning og orlogstogt i kampene om Nordland-områderne 1596-1611, hagenpaperprint.html, Aarhus 2001

Heiberg, Steffen, Biografisk leksikon, 1979

Hansen, Thorkild: Jens Munk, 1965

Hagen, Rune, Norsk tidsskrift nr. 2, 2000

Kong Christian IV's egenhændige breve.

Red. C.F. Bricha & F.A. Frercia 1969

Cedergreen Bech, Sv.: Politikens Danmarkshistorie VI, 1963

Fabricius, A.: Illustr. Danmarkshistorie II, 1935

Ellehøj, Sv.: Politikens Danmarkshistorie VII, 1963

Lind, H.D.: Kong Christian IV og hans mænd på Bremerholm, København 1889

Bording, L.: Krigshistorisk tidsskrift III, 2007.

Mødekalendar 2009

Onsdag 7. januar Hyggemøde og anvisningssalg

Mange interessante gamle og også nyere bøger. Vi starter den nye sæson med at medbringe nyanskaffelser og julegaver, så glæden kan deles med ligesindede.

De, der har meddelt mail-adresser, får lister over det udbudte tilsendt pr. mail, ligesom listen lægges på Chakotens hjemmeside. De, der ikke har opgivet mail-adresse, kan få tilsendt liste over det udbudte mod at indsende en A4 kuvert forsynet med adresse og kr. 6,50 i porto til Christian Raun, Carl Bernhards Vej 17, 3.th., 1817 Frederiksberg C.

Skriftlige bud sendes til Ole Thureholm, Hjorteledet 7, 3660 Stenløse. Eller bud kan sendes via e-mail til anvisning@chakoten.dk

Medlemmer af Figurina Danica er velkomne til at deltage eller byde pr. mail eller post.

Endelig vil der pr. e-mail forinden blive rundsendt en liste over effekter til aftenens minianvisningssalg.

Onsdag 4. februar Den bosnisk-muslimske SS-Division "Handschar" - en militær og etnisk tragedie v/ Ole A. Hedegaard.

En facet af 2. verdenskrig, som er meget lidt kendt og omtalt i litteraturen (og som tyskerne ikke bryder sig om at mindes!), er den division af bosniske muslimer, som i Kroatien lod sig hverve til Waffen-SS i et fortvivlet forsøg på at værges mod de serbiske, permanente forfølgelser og forsøg på folkedrab, som jo i det tidligere Jugoslavien har smertelige spor helt frem til vore dage.

De støttede sig til tyske tilsagn om efter en sejr (tysk!) krig at få selvstyre i en muslimsk stat på Balkan.

Divisionen deltog med brask og bram (side om side med tyske og italienske tropper) i den blodige og nådeløse krig mod Titos kristne partisaner, en krig, der som bekendt endte med tysk og kroatisk nederlag og et påfølgende helt uhørt blodigt, serbisk opgør med de overlevende.

Begivenheden har militærhistorikeren Ole A. Hedegaard skildret i et interessant foredrag med et relevant og sjældent billedmateriale.

Skæbnen styrer stadig

På Napoleons 215-års fødselsdag udkommer "Levende Billeder" med ham på forsiden. Albert Dieudonné i titelrollen på plakaten til Abel Gances' 1927-"Napoleon".

Onsdag 4. marts "Det er dælmæ Gloire der her. De Gaulle ville have elsket det." Napoleon på film v/ Helle Sihm.

Helle Sihm øser af sin filmviden, fortæller om og viser filmklip. Vi indleder med et par følelsesmæssige højdepunkter fra Sergei Bondarshucks "Waterloo", derefter følger en introduktion til Napoleonsfilmen over dem alle, Abel Gances stumme, sort/hvide mesterværk fra 1927: "Napoleon". Ud fra temaerne "Skabelsen" og "Genopstandelsen" - henholdsvis Abel Gances konstruktion/rekonstruktion og Francis Ford Coppolas rekonstruktion af filmen - ser vi uddrag af den fulde rekonstruktion, der varer 5 timer og 17 minutter. Da foredragsholderen medbringer Napoleonana fra hjemlige reoler og vægge, opfordres medlemmerne til at gøre ligeså.

Lørdag 18. april Generalforsamling Børs samt anvisningssalg.

Til børsen opfordres medlemmerne til at sætte effekter til salg. Børsen starter kl. 13.00, og alle er velkomne til at medbringe og sælge, hvad de har på reoler og hylder hjemme. Her er muligheden for at kombinere en rask oprydning af alt det, du har mistet interessen for, og få det omsat og gøre andre medlemmer glade, og i stedet erhverve effekter, enten på børsen eller det efterfølgende anvisningssalg, der er mere i tråd med dine nuværende interesser. Det gælder figurer, bøger og løsdele.

Efter børsen er der generalforsamling fra ca. kl. 14.00. Derefter anvisningssalg, idet generalforsamlingen forventes gennemført hurtigt og smidigt som sædvanligt.

Der vil pr. e-mail forinden blive rundsendt en liste over effekter til dagens anvisningssalg. Listen vil ligeledes blive lagt på hjemmesiden.

Bemærk venligst, at dagen er en lørdag.

Onsdag 6. maj Slagtebæk Dybbøl v/ forfatteren og journalisten Tom Buk-Swienty.

Tom Buk-Swienty fortæller om sin nye, anmelderroste bog Slagtebæk Dybbøl og om sin research og sine fund af kilder - breve og dagbøger - som ikke tidligere har været kendt i historisk skrivningen.

I bogen fortæller han om, hvordan granater i ugevis regner ned over Dybbøl, hvor den danske hær ligger forskanset og i skyttegrave. Stillingen skal holdes, koste hvad det vil, lyder ordren fra København. Få hundrede meter fra danskerne står en overlegen tysk hær parat til angreb.

En smuk forårs morgen tier kanonerne pludselig. De, som overlever dagen, husker det som øjeblikket før ragnarok. Så lyder der kommandoråb. Titusinder af soldater myldrer frem. Et inferno af kugler og granater sønderriver stilheden. Slaget ved Dybbøl den 18. april 1864 er i gang.

Slagtebæk Dybbøl er en medrivende, dokumentarisk beretning om Danmarks krig mod to tyske stormagter, Prejsen og Østrig, i 1864 - om vejen til Dybbøl og om det politiske spil i København og Berlin under krigen. Men først og fremmest er det en fortælling om de soldater, officerer, feltlæger og krigskorrespondenter, der oplevede krigen og det blodige slag den 18. april 1864. Slagtebæk Dybbøl var soldaternes eget navn for fronten.

Oversigt over bygningerne i fæstningen samt fæstningskanon i rapert på slæde på en af bastionerne. Til venstre ses kommandantboligen, længst tilbage slaveri/museum og midtfor med et lille tårn på taget ligger det rødmaledede magasin. Den lille bygning foran magasinet er brøndhuset. Helt til højre ses gavlen af krudthuset.